

Elżbieta Kucka, Ryszard Stempel

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DOCHODY Z GOSPODARSTW ROLNICZYCH W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM PRZED AKCESJĄ POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Kwestia kształtowania dochodów ludności rolniczej w ostatnich latach jest zagadnieniem budzącym wiele kontrowersji. Najwięcej emocji budzi występowanie dysparytetu dochodów ludności rolniczej w stosunku do pozostałych grup pracowniczych. Różnice w dochodach nie zmniejszają się wraz z rozwojem gospodarczym kraju. Nie ma też widocznych efektów w postaci wzrostu poziomu życia na wsi. Wielkość dochodu z pracy w gospodarstwie rolnym kształtują czynniki, na które rolnik ma bezpośredni wpływ, takie jak wielkość zasobów produkcyjnych (ziemia, praca, kapitał) i sposób ich wykorzystania (efektywność), oraz czynniki, na które rolnik bezpośredniego wpływu nie ma, czyli ceny zbytu produktów wytwarzanych w gospodarstwie czy też ceny środków produkcji i usług nabywanych przez rolników (Zegar 2002).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie i ocena poziomu dochodów uzyskiwanych w gospodarstwach rolnych różnej wielkości tuż przed akcesją Polski do Unii Europejskiej.

2. Materiały i metodyka

Materiały do niniejszej pracy zebrano w 2003 r. w 150 gospodarstwach indywidualnych z terenu pięciu gmin woj. warmińsko-mazurskiego. Były to gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha, prowadzące wyłącznie działalność rolniczą o wielokierunkowej produkcji. Badania empiryczne dotyczyły uzyskiwanych przychodów i ponoszonych kosztów produkcji rolniczej. W oblicze-

niach dotyczących poziomu kosztów, nadwyżki bezpośredniej oraz dochodu rolniczego posłużono się metodologią zgodną ze standardami unijnymi (*Metodyka liczenia...* 2000; Skarżyńska, Augustyniak-Grzymek 2002).

3. Wyniki badań

Przeciętna powierzchnia badanych indywidualnych gospodarstw rolnych w 2003 r. wynosiła 23,8 ha i była ponad 3,5-krotnie wyższa od średniej krajowej. W strukturze użytkowania ziemi użytki rolne stanowiły ok. 88%. Przeciętna struktura użytków rolnych kształtowała się następująco: grunty orne – 17,08 ha, trwałe użytki zielone – 3,64 ha; grunty orne stanowiły od 79,5% (grupa obszarowa gospodarstw 1-5 ha) do 84% (gospodarstwa powyżej 50 ha) użytków rolnych badanych gospodarstw. Wysoki udział użytków rolnych w stosunku do powierzchni całego gospodarstwa oraz wysoki udział gruntów ornych w odniesieniu do użytków rolnych wskazują na dobre wykorzystanie arealu do produkcji rolniczej. Strukturę użytków rolnych przedstawiono w tab. 1. W strukturze zasiewów rośliny zbożowe stanowiły od 35,7% (w gospodarstwach 1-5 ha) do 72,8% (w gospodarstwach powyżej 50 ha). Ich udział zwiększał się w miarę wzrostu powierzchni gospodarstw. Plony podstawowych roślin uprawnych były wyższe od średnich osiąganych w kraju.

Analizując pogłowie zwierząt w badanych gospodarstwach, należy stwierdzić, że wskaźnik obsady inwentarza żywego w sztukach przeliczeniowych na 100 ha UR, który obrazuje intensywność organizacji produkcji zwierzęcej, był wysoki i wynosił 87,9. Wskazuje to na wysoką obsadę zwierząt w gospodarstwach i duży udział produkcji zwierzęcej w strukturze towarowej produkcji rolnej. W analizowanych gospodarstwach zauważa się spadek obsady zwierząt w miarę wzrostu obszaru. Gospodarstwa o powierzchni powyżej 50 ha utrzymywały dwukrotnie niższą obsadę zwierząt (72 SD/100 ha UR) niż gospodarstwa do 5 ha (145,5 SD/100 ha UR).

Ważnym czynnikiem produkcji w gospodarstwach jest wielkość zasobów siły roboczej. W badanej zbiorowości średnio na 1 gospodarstwo przypadało 1,91 jednostek pełnozatrudnionych (JP) pracy ogółem. Poziom zatrudnienia na 100 ha użytków rolnych kształtował się w wysokości od 2,55 JP (gospodarstwa powyżej 50 ha) i systematycznie rósł w miarę spadku powierzchni gospodarstw, osiągając wartość 79,55 JP w gospodarstwach użytkujących do 5 ha ziemi.

Znaczącym czynnikiem gospodarowania indywidualnych gospodarstw rolnych jest produkcja towarowa. Określa ona skalę powiązania gospodarstwa rolnego z rynkiem, wpływa również na rozmiary uzyskiwanych przychodów ze sprzedaży produktów rolnych. Przeciętne gospodarstwo rolne w badanej zbiorowości sprzedało w 2003 r. produkty rolne na kwotę 50,78 tys. zł (tab. 1). Produkcję towarową niższą od średniej w populacji miały gospodarstwa o powierzchni do 20 ha użytków rolnych. W gospodarstwach rolnych z następnej grupy (20-50 ha) była to produkcja 1,5 raza wyższa, a w gospodarstwach największych – ponad 3 razy wyższa.

Produkcja towarowa w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych kształtowała się podobnie we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw i wynosiła przeciętnie 2452 zł. Natomiast produkcja towarowa w przeliczeniu na jedną osobę pełnozatrudnioną wynosiła średnio w 2003 r. 26 586 zł, lecz była silnie zróżnicowana w poszczególnych grupach obszarowych. W gospodarstwach do 5 ha użytków rolnych wynosiła 2638 zł, w gospodarstwach od 15 do 20 ha – 20 696 zł, a powyżej 50 ha aż 103 364 zł. W badanych gospodarstwach przychody ogółem na 1 ha użytków rolnych wynosiły średnio 3275 zł i kształtowały się od 2980 zł/ha w gospodarstwach najmniejszych do 3356 zł w grupie obszarowej 20-50 ha użytków rolnych.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne w badanych gospodarstwach rolnych woj. warmińsko-mazurskiego

Wyszczególnienie	Jednostki miary	Średnio	Grupy obszarowe gospodarstw (w ha)					
			1,01- -5	5,01- -10	10,01- -15	15,01- -20	20,01- -50	powyżej 50
Liczba gospodarstw ogółem	szt.	150	24	30	29	21	27	19
Przeciętna powierzchnia gospodarstwa	ha	23,75	3,00	7,91	14,27	18,00	36,30	78,00
Użytki rolne	ha	20,71	2,64	6,64	12,13	16,02	31,58	68,64
Grunty orne	ha	17,08	2,10	5,38	10,07	13,14	25,42	57,66
Trwałe użytki zielone	ha	3,64	0,54	1,26	2,06	2,88	6,16	10,98
Rośliny zbożowe w strukturze zasiewów	%	66,3	35,7	41,0	53,0	64,8	70,8	72,8
Pogłowie zwierząt	SD/100 ha UR	87,9	145,5	127,0	108,0	98,0	86,0	72,0
Zasoby siły roboczej	JP/100 ha UR	9,22	79,55	30,12	16,08	11,55	5,54	2,55
Produkcja towarowa z gospodarstwa	zł	50 780	5 540	14 542	28 142	38 288	77 371	175 718
Produkcja towarowa na 1 zatrudnionego	zł	26 586	2 638	7 271	14 432	20 696	44 212	103 364
Przychody ogółem na 1 ha UR	zł	3 275	2 980	3 084	3 223	3 274	3 356	3 290
Koszty bezpośrednie w gospodarstwie	zł	27 999	2 730	7 304	13 889	21 931	45 033	98 155
Koszty ogółem na 1 ha UR	zł	2 322	1 880	2 004	2 203	2 274	2 426	2 400

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Uzyskiwanie przychodów z gospodarstwa rolniczego niesie ze sobą konieczność ponoszenia kosztów bezpośrednio i pośrednio związanych z produkcją. W analizowanych grupach gospodarstw koszty bezpośrednie kształtowały się od 2730 zł (1-5 ha) do 98 155 zł (powyżej 50 ha). Stanowiły one średnio 41,3% przychodów uzyskiwanych w gospodarstwach i najwyższy ich udział wystąpił w grupie gospodarstw o powierzchni większej niż 50 ha (43,5%), najniższy zaś w grupie gospodarstw do 5 ha (34,7%), co należy tłumaczyć różnicami w strukturach przychodów i kosztów. W dużych gospodarstwach realizowana była głównie produkcja roślinna, która charakteryzowała się niższą zyskowością w porównaniu z produkcją zwierzęcą. Koszty całkowite w przeliczeniu na 1 ha UR wynosiły średnio

2322 zł i kształtowały się na stosunkowo wyrównanym poziomie we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw. W badanych gospodarstwach koszty bezpośrednie stanowiły od 52 do 60% kosztów całkowitych.

Istotną informacją na temat dochodów uzyskiwanych przez indywidualne gospodarstwa rolne jest poziom osiągniętej nadwyżki bezpośredniej. Pozwala ona na uproszczoną ocenę ekonomicznej efektywności wytwarzania poszczególnych produktów rolniczych. Poziom osiągniętej nadwyżki bezpośredniej uzależniony jest od wahań plonów, wydajności jednostkowej zwierząt, zmian cen produktów i cen środków produkcji. Jej wartość wynosiła średnio 39 846 zł, a w przeliczeniu na 1 ha UR – 1924 zł. Podobny poziom wypracowanej nadwyżki bezpośredniej w przeliczeniu na 1 ha UR utrzymywał się we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw i zawierał się w przedziale od 1860 zł/ha UR w gospodarstwach największych do 2078 zł/ha UR w gospodarstwach o powierzchni 10-15 ha. Nadwyżka bezpośrednia pomniejszona o koszty pośrednie rzeczywiste stanowi dochód rolniczy brutto, od którego odejmując koszty pośrednie szacunkowe (amortyzację), uzyskujemy dochód rolniczy netto. Jest on najważniejszym wskaźnikiem ekonomicznym wyznaczającym poziom życia oraz rozwój indywidualnych gospodarstw rolnych w długim okresie.

Badane gospodarstwa w 2003 r. osiągnęły dochód rolniczy netto średnio na poziomie 19 737 zł z gospodarstwa, a 953 zł z ha UR. Zaobserwowano tendencję do obniżania się dochodu rolniczego netto z 1 ha w miarę wzrostu powierzchni gospodarstw (tab. 2).

Tabela 2. Poziom dochodu rolniczego w badanych gospodarstwach rolnych z terenu Warmii i Mazur w 2003 r.

Wyszczególnienie	Jednostki miary	Średnio	Grupy obszarowe gospodarstw					
			1,01-5	5,01-10	10,01-15	15,01-20	20,01-50	pow. 50
Nadwyżka bezpośrednia	zł/ha	1 924	1 946	1 984	2 078	1 905	1 930	1 860
Dochód rolniczy z gospodarstwa	zł	19 737	2 904	7 171	12 373	16 020	29 369	61 090
Dochód rolniczy	zł/1 ha UR	953	1 100	1 080	1 020	1 000	930	890
Dochód rolniczy na 1 pełnozatrudnionego	zł/rok	10 334	1 383	3 586	6 345	8 659	16 782	35 935
Dochód rolniczy miesięczny na 1 pełnozatrudnionego	zł	862	115	299	529	722	1 399	2 995
Relacja miesięcznego dochodu przypadającego na 1 pełnozatrudnionego do średniej płacy netto w gospodarce narodowej w 2003 r.	%	41,1	5,5	14,3	25,2	34,4	66,7	142,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Poziom dochodu rolniczego netto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną wynosił średnio 10 334 zł rocznie. Najniższy poziom dochodu wynoszący 1383 zł na osobę rocznie uzyskiwano w gospodarstwach małych (do 5 ha). W miarę wzrostu powierzchni gospodarstw rolnych dochód ten wzrastał, osiągając poziom 35 935 zł rocznie na osobę w gospodarstwach powyżej 50 ha. Wynika z tego, że efekty pracy zaangażowanej w tych gospodarstwach były największe. Rolnicy w gospodarstwach większych niż 50 ha są w stanie osiągnąć dochody porównywalne

lub nawet nieco wyższe od średnich dochodów pracowniczych w gospodarce narodowej. W tych gospodarstwach relacja miesięcznego dochodu przypadającego na 1 pełnozatrudnionego do średniej płacy netto w gospodarce narodowej w 2003 r. wynosiła 142,8%. Ta sama relacja szczególnie niekorzystnie przedstawia się w gospodarstwach najmniejszych (do 5 ha), w których dochód rolniczy netto stanowił tylko 5,5% średniej płacy. Zmusza to właścicieli małych gospodarstw rolnych do poszukiwania innych źródeł utrzymania.

4. Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że w badanej populacji przeciętna wielkość gospodarstwa rolniczego wynosiła 23,75 ha i była 3,5-krotnie większa od średniej krajowej. W strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne (ok. 82%), a rośliny zbożowe w strukturze zasiewów stanowiły 66,3%. Wskaźnik obsady inwentarza żywego wynosił średnio 87,9 SD/100 ha UR i był najwyższy w gospodarstwach małych do 5 ha (144,5 SD/100 ha UR), a najniższy w gospodarstwach największych (72 SD/100 ha UR). W badanej zbiorowości gospodarstw średnio na 1 gospodarstwo przypadało 1,91 jednostek pełnozatrudnionych (JP) pracy ogółem, a na 100 ha UR – 9,22 JP. Wskaźnik ten systematycznie malał w miarę wzrostu powierzchni gospodarstw. Przeciętnie badane gospodarstwo rolne w 2003 r. sprzedało produkty rolne na kwotę 50,78 tys. zł. Produkcja towarowa w przeliczeniu na 1 ha UR kształtowała się podobnie we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw i wynosiła średnio 2452 zł, na 1 zaś pełnozatrudnionego była bardzo zróżnicowana i wzrastała w miarę zwiększania się areалу gospodarstwa. Koszty całkowite w przeliczeniu na 1 ha UR wynosiły przeciętnie 2322 zł na ha i były zbliżone we wszystkich grupach analizowanych gospodarstw. Nadwyżka bezpośrednia w gospodarstwach wynosiła 1924 zł na 1 ha UR, a dochód rolniczy netto – 953 zł. Dochód ten malał wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw. Najwyższy poziom dochodu rolniczego netto na 1 pełnozatrudnionego odnotowano w gospodarstwach dużych powyżej 50 ha (35 935 zł). Relacja miesięcznego dochodu rolniczego przypadającego na 1 pełnozatrudnionego do średniej płacy netto w gospodarce narodowej w 2003 r. była niekorzystna dla rolników prawie we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw. Jedynie w gospodarstwach powyżej 50 ha uzyskiwane dochody przewyższały poziom średniej płacy miesięcznej w kraju.

Literatura

- Metodyka liczenia nadwyżki bezpośredniej i zasady typologii gospodarstw rolniczych*, FAPA, Warszawa 2000.
- Skarżyńska A., Augustyniak-Grzymek I., *Koszty jednostkowe i dochodowość produkcji rolniczej w gospodarstwach indywidualnych w 2001 roku*, IERiGŻ, Warszawa 2002.
- Zegar J.S., *Kwestia dochodów chłopskich, część II*, [w:] *Ubezpieczenia w rolnictwie*, Materiały i Studia nr 14, KRUS, Warszawa 2002.

**INCOMES FROM AGRICULTURE FARMS IN WARMIA AND MAZURY
- VOIVODSHIP BEFORE THE ACCESSION OF POLAND
TO THE EUROPEAN UNION**

Summary

The research in 150 individual farms in Warmia-Mazury voivodship was done in 2003. Those farms carried out exclusively agricultural activity of multi-directional production. The research concerned the level of incomes gained in farms of different sizes. Agriculture net income from a farm was from 2904 zlotys to 6109 zlotys. The highest agriculture income per one hectare of arable lands (1100 zlotys) was in farms up to 5 hectares while on fully employed (35 935 zlotys) in farms above 50 hectares. The unprofitable incomes' relation of farmers in comparison with incomes of other social groups in Poland is found. This relation was 41,1% in the researched farms in 2003.